

Paul van der Sterren

De wereld van de schaakopening

Introductie tot de openingstheorie

Deel 3 • 1.e2-e4

TIRION SPORT

PAUL VAN DER STERREN

De wereld van de schaakopening

Introductie tot de openingstheorie

Deel 3

1.e2-e4

TIRION SPORT

INHOUD

VOORWOORD	7
1.e4	9
SPAANS	14
1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.Lb5	14
3...a6	16
4.Lxc6 Ruilvariant	16
4.La4	19
4...b5 Taimanovvariant	20
4...d6 Neo-Steinitzvariant	21
5.c3	21
5.0-0	23
4...Pf6 5.0-0	24
5...Pxe4 Open Variant 6.d4 b5 7.Lb3 d5 8.dxe5 Le6	26
9.c3	27
9.Pbd2	30
5...Le7 Gesloten Variant 6.Te1 b5 7.Lb3	33
7...d6 8.c3 0-0 9.h3	34
9...Pa5 Tsjigorinvariant	36
9...Pb8 Breyervariant	40
9...Lb7 Zaitsevvariant	42
7...0-0 Marshallgambiet	44
5...b5 Archangelskvariant	46
3...Pf6 Berlijnse verdediging	47
3...f5 Jänisch- of Schliemanngambiet	50
ITALIAANS	53
1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.Lc4	53
3...Lc5	54
4.c3	55
4.b4 Evansgambiet	56
4.Pc3 Giuoco pianissimo	58
4.d3	59
3...Pf6	61
4.Pg5	62
4.d4 exd4 5.0-0	64
5...Lc5	65
5...Pxe4	66
4.d3	67

SCHOTS	69
1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.d4 exd4 4.Pxd4.....	69
4...Lc5.....	71
5.Le3.....	71
5.Pxc6.....	72
5.Pb3.....	73
4...Pf6.....	74
5.Pc3 Schots Vierpaardenspel.....	75
5.Pxc6 Miesesvariant.....	76
VIERPAARDENSPEL	79
1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.Pc3 Pf6 4.Lb5.....	79
4...Lb4.....	81
4...Pd4.....	82
RUSSISCH	85
1.e4 e5 2.Pf3 Pf6.....	85
3.Pxe5.....	86
3.d4.....	89
KONINGSGAMBIET	92
1.e4 e5 2.f4.....	92
2...exf4 Aangenomen Koningsgambiet 3.Pf3.....	94
3...g5 Klassieke Variant.....	96
3...d5 Moderne Variant.....	99
2...d5 Falkbeer Tegengambiet 3.exd5.....	100
3...e4.....	101
3...c6.....	102
2...Lc5 Geweigerd Koningsgambiet.....	103
ANDERE 1.e4 e5-OPENINGEN	105
1.e4 e5.....	105
2.Pf3.....	106
2...Pc6 3.c3 Ponziani-opening.....	106
2...d6 Philidorverdediging.....	107
2...f5 Lettisch Gambiet.....	109
2.Pc3 Weens.....	110
2...Pf6.....	111
3.f4.....	111
3.Lc4.....	112
3.g3.....	114
2...Pc6.....	115
2.Lc4 Loperspel.....	117
2.d4 Middengambiet.....	119
FRANS	121
1.e4 e6 2.d4 d5.....	121
3.exd5 Ruilvariant.....	124

3.e5 Doorschuifvariant.....	125
3.Pc3	128
3...dxe4 Rubinsteinvariant	129
3...Pf6 Klassieke Variant	131
4.e5 Steinitzvariant.....	132
4.Lg5	134
4...dxe4 Burnvariant	135
4...Le7	137
4...Lb4 McCutcheonvariant	139
3...Lb4 Winawervariant.....	142
3.Pd2 Tarraschvariant.....	151
3...c5 4.exd5	152
4...exd5	153
4...Dxd5	154
3...Pf6	156
CARO-KANN	159
1.e4 c6 2.d4 d5	159
3.exd5 cxd5 Ruilvariant	162
4.c4 Panovvariant	163
3.e5 Doorschuifvariant.....	165
3.Pc3/3.Pd2 dxe4 4.Pxe4.....	166
4...Lf5 Klassieke Variant	168
4...Pd7	172
5.Lc4	173
5.Pg5	175
SICILIAANS	178
1.e4 c5	178
2.Pc3 Gesloten Siciliaans 2...Pc6	181
3.g3	184
3.Pf3	186
2.c3 Alapinvariant.....	187
2...d5	189
2...Pf6	190
2.Pf3.....	193
2...Pc6 3.d4 cxd4 4.Pxd4	196
4...Pf6 5.Pc3 d6 Klassieke Variant.....	200
6.Lg5 Rauzervariant.....	201
6.Lc4 Sozinvariant	205
4...Pf6 5.Pc3 e6 Vierpaardenvariant	208
4...Pf6 5.Pc3 e5 Sveshnikovvariant 6.Pdb5 d6 7.Lg5 a6 8.Pa3 b5.....	209
9.Lxf6.....	212
9.Pd5.....	215
4...g6 Versneld Fianchetto.....	217
5.Pc3	217
5.c4 Maroczy-opstelling	219
2...e6 3.d4 cxd4 4.Pxd4.....	221

4...Pc6 Taimanovvariant	224
4...a6 Paulsenvariant	227
5.Pc3	228
5.Ld3	229
4...Pf6 5.Pc3 d6 Scheveninger Variant.....	231
6.Le2 Klassieke Scheveninger	234
6.g4 Keresaanval.....	238
6.f4.....	240
2...d6 3.d4 cxd4 4.Pxd4 Pf6 5.Pc3	241
5...a6 Najdorfvariant	245
6.Le2	247
6.f4.....	249
6.Lc4	251
6.Lg5	252
6.Le3 Engelse Aanval.....	255
6...e6.....	256
6...e5.....	256
6...Pg4	257
5...g6 Drakenvariant	259

ALJECHIN-VERDEDIGING	263
1.e4 Pf6 2.e5 Pd5 3.d4 d6	263
4.c4 Pb6 5.f4 Vierpionnenspel.....	265
4.c4 Pb6 5.exd6 Ruilvariant	266
4.Pf3 Moderne Variant	268

PIRC-VERDEDIGING	272
1.e4 d6 2.d4 Pf6 3.Pc3 g6.....	272
4.f4	275
4.Pf3.....	277
4.Lg5	279
4.g3	280
4.Le3	282

ANDERE 1.e4-OPENINGEN	284
1.e4.....	284
1...g6	285
1...d5 Skandinavisch 2.exd5	289
2...Dxd5	290
2...Pf6	291

VOORWOORD

In mijn studietijd aan het conservatorium kocht ik, om mijn klassieke muziek-honger te stillen, regelmatig platen van het Russische label Melodia. Ze waren goedkoop, ongeveer een tientje (in guldens), veel goedkoper dan de DGG-platen in elk geval. Er zat ook een plaat tussen met de 'Variations Symphoniques' van César Franck en het 'Carnaval des Animaux' van Camille Saint-Saëns. Dat het ook prachtige opnamen waren, realiseerde ik me eigenlijk pas veel later. Waar ik ook pas later achter kwam, waarschijnlijk omdat zijn naam niet met grote letters op de voorkant prijkte, was dat de pianopartijen bij Saint Saëns gespeeld werden door Mark Taimanov en zijn echtgenote en vaste duo-partner Lyubov Bruk. Taimanov, de schaakgrootmeester die zijn grootste bekendheid verwierf door een kandidatenmatch met 6-0 van Bobby Fischer te verliezen.

Er zijn in de geschiedenis meer voorbeelden geweest van musici die goed schaakten en schakers die goed musicerden. François-André Danican Philidor (1726-1795) componeerde 21 opera's en was de sterkste schaker van de 18e eeuw. Hij had het niveau van een wereldkampioen. De componist Sergej Prokofiev was een schaakfanaat die niet alleen Capablanca versloeg tijdens een simultaanseance in Sint Petersburg in 1914, maar ook bij dergelijke gelegenheden won van Lasker en Rubinstein. Andere schakende componisten waren Mendelssohn, Schumann (nam een schaakboek mee toen hij het gesticht in ging), Richard Strauss en Shostakovich. Sterk schakende violisten waren David Oistrakh (ging nooit op tournee zonder een openingsboek in zijn koffer), Mischa Elman, Yehudi Menuhin en Fritz Kreisler. In 1937 speelden Oistrakh en Prokofiev in de USSR een match die met grote belangstelling door het publiek werd gevolgd. De violist won van de componist met 3-2. Zeer behoorlijke amateur-musici onder de schaakgrootmeesters zijn Vasily Smyslov en Lajos Portisch.

Is er een overeenkomst tussen muziek en schaken? Eén overeenkomst is in elk geval dat je in beide 'takken van sport' wonderkinderen aantreft (evenals in de wetenschap overigens). We hoeven alleen maar aan de componist Wolfgang Amadeus Mozart te denken. Ook op het uitvoerende vlak zijn er vele voorbeelden te vinden van kinderen die zeer jong al op een uitzonderlijk hoog niveau excelleren. Yehudi Menuhin, Jasha Heifetz, Ida Haendel – het zijn maar een paar namen uit een reeks – verbaasden de wereld met hun virtuoze spel, gekleed in korte broek of met vlechtjes in hun haar. Samuel Reshevsky is een voorbeeld van een schaakwonderkind. In 1920, op achtjarige leeftijd, was hij al beroemd en reisde hij door Europa en Amerika, waar hij door toeschouwers werd aangegaapt en waar professoren zijn schedel opmaten en hem psychoanalyseerden. Het fenomeen wonderkind heeft altijd de interesse van wetenschappers gewekt. Het schijnt dat het allemaal te maken heeft met hogere hersenfuncties. Dat het allemaal 'tussen de oren' zit is evident waar het om schaken gaat, maar ook wat betreft muziek is dat

voor een groot deel het geval. Waarom kan een muziekstudent die razendsnel toonladders en drieklanken op zijn piano kan spelen, wel een moeilijk pianoconcert heel langzaam, maar niet in hoog tempo spelen? Daar is heel veel studie(tijd) voor nodig. Het aansturen van de spieren door de hersenen is kennelijk moeilijker bij het pianoconcert van Tsjajkovski dan bij een toonladder in C.

Taimanov zelf vergelijkt componisten en schaakgrootmeesters. De overeenkomst tussen Mozart en Capablanca vindt hij onmiskenbaar, Lasker is vergelijkbaar met Beethoven, Steinitz met Bach. Alekhine met zijn rijkdom aan ideeën en gevoel voor harmonie is verwant met Rachmaninoff, Smyslov zit dicht bij Tsjajkovski en Fischer is net zo monumentaal als Liszt. Tal doet hem denken aan de vioolvirtuoos Paganini en Botvinnik aan Wagner. Karpovs schaak is even eenvoudig en tegelijk gecompliceerd als de muziek van Prokofiev en Kasparov even dynamisch als Shostakovich. Wat zijn eigen schaakstijl betreft ziet hij parallellen met Chopin. Volgens Taimanov zijn er fundamentele overeenkomsten tussen muziek en schaken: het zijn beide creatieve processen die de verbeelding prikkelen en bij beide volgen de gebeurtenissen een logische ontwikkelingsgang, er liggen strategische plannen aan ten grondslag. Volgen bij een schaakpartij na de opening het middenspel en het eindspel, een muzikale compositie volgt het schema expositie, doorwerking, coda.

Zelf ervaar ik een grote overeenkomst tussen muziek en (top)sport. Spelen voor een zaal vol mensen is totaal iets anders dan thuis in de studeerkamer, koffiehuis-schaak is een andere wereld dan een toernooipartij. Het besef dat het op dit moment moet gebeuren, geeft een enorme druk, die je alleen met een gedegen voorbereiding te lijf kunt gaan. Een goede conditie, goed uitgerust zijn, en je partituur van binnen en van buiten kennen, zoals een schaker zijn openingsreper-toire tot in de puntjes beheerst voor een schaakmatch. Natuurlijk is inspiratie tijdens een concert belangrijk, net zoals in een schaakpartij, maar je kunt niet zonder de transpiratie in aanloop naar dit gebeuren. Deze unieke mix van discipline en creativiteit vormt de grootste overeenkomst tussen muziek en schaken. Beide kunsten op een hoog niveau te beheersen is maar weinigen gegeven. En hoewel geen wonderkind, Mark Taimanov is zeker een ware grootmeester zowel op de witte en zwarte velden als op de witte en zwarte toetsen.

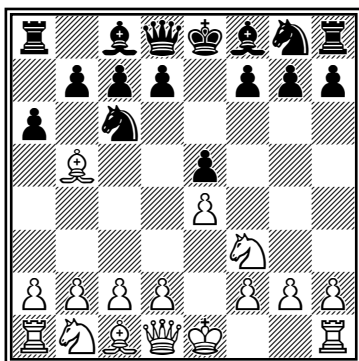
Frits Wagenvoorde

Frits Wagenvoorde is violist bij de Radio Kamer Filharmonie, voortgekomen uit het Radio Kamer Orkest, waar hij in 1981 begon. Frits studeerde aan het conservatorium en behaalde het eindexamen in viool en orkest-directie. Vervolgens volgde hij cursussen bij Corrado Romano, Victor Liberman en Eli Goren. In was hij 1989 gastdocent aan het ISI (Institut Seni Indonesia) te Yogyakarta, Indonesië.

moeten naar een ander plan. Voor de hand ligt een opbouw met 0-0, d2-d3 en f2-f4. Zwart zal in veel gevallen c7-c6 en d7-d5 spelen.

3...a7-a6

3...a7-a6

Zoals ik hierboven al aangaf, heeft het nu voor wit geen zin om met **4.Lxc6** dxc6 5.Pxe5 een pion te slaan die zwart onmiddellijk terugwint. Wit heeft echter ook diepzinniger zetten dan 5.Pxe5 en daarmee kan hij wel degelijk een poging doen om van **4.Lxc6** een gevaarlijk wapen te maken. Dit is de **Ruilvariant**, een systeem dat een heel eigen plaats inneemt in het Spaans. Het alternatief is een beheerst stapje terug met **4.La4** waarna zwart voor dezelfde problemen staat als vóór 3...a6.

RUILVARIANT

4.Lb5xc6 d7xc6

Door op c6 te slaan kiest wit voor een speltype dat nogal sterk afwijkt van de rest van het Spaans. Lange tijd werd deze opzet als totaal ongevaarlijk voor zwart beschouwd, totdat Bobby Fischer er in de jaren zestig veel succes mee had. Sindsdien zijn er heel wat mensen geweest die zich in de Ruilvariant hebben gespecialiseerd.

Wit heeft twee belangrijke troeven: op de korte termijn zijn ontwikkelingsvoorsprong en op de lange termijn zijn betere pionnenstructuur. Bovendien heeft 4.Lxc6 het praktische voordeel dat wit er de enorme hoeveelheid theorie van de hoofdvarianten (die ontstaan na 4.La4) mee vermijdt.

Wie met zwart een van deze hoofdvarianten wil spelen heeft geen keus, hij zal zich met de Ruilvariant en haar unieke karakter moeten verzoenen. Gelukkig biedt de stelling daar ook genoeg mogelijkheden toe. Zo staat ook de zwarte ontwikkeling er in feite helemaal niet zo slecht voor. Door de ruil op c6 heeft wit de

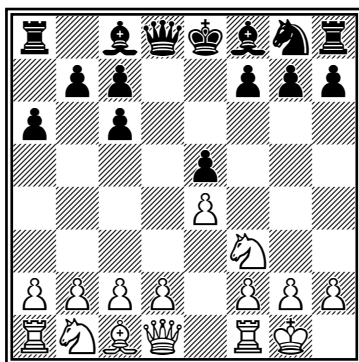
diagonaal van de zwarte looper op c8 en de d-lijn voor de zwarte dame geopend. Dat betekent dat deze twee stukken al half ontwikkeld zijn voordat ze een zet gedaan hebben. Zwart heeft in de Ruilvariant dan ook een ongewoon grote bewegingsvrijheid.

5.0-0

Dit is wits meest flexibele zet en sinds de tijden van Bobby Fischer de hoofdvariant. Om een eerste indruk te krijgen van wat wit in strategisch opzicht van de Ruilvariant verwacht, kan het echter nuttig zijn om eerst eens naar het oudere **5.d4** te kijken. Met deze zet vereenvoudigt wit de stelling nog verder. Hij hoopt in het eindspel dat ontstaat na het min of meer gedwongen vervolg 5...exd4 6.Dxd4 Dxd4 7.Pxd4 in het voordeel te komen vanwege het simpele feit dat zijn eigen gawe pionnenmeerderheid op de koningsvleugel op natuurlijke wijze een vrijpion kan produceren, terwijl die van zwart op de damevleugel daar – vanwege de dubbelpion – niet op eigen kracht toe in staat is.

Jammer genoeg voor wit en gelukkig voor zwart zitten er ook schaduwkanten aan dit mooie rechtlijnige plan. Omdat de stelling met d2-d4 verder wordt geopend wint het zwarte looperpaar aan kracht en ook zijn torens die op de twee centrale lijnen actief kunnen worden. Zeker als hij lang rokeert (bijvoorbeeld met 7...Ld7 en 8...0-0-0) lukt het zwart vaak om met zetten als c6-c5, Td8-e8 en f7-f5 de pion op e4 aan te vallen en het initiatief over te nemen.

Zoals we hieronder zullen zien geeft wit dit plan met **5.0-0** niet op, maar hoopt hij het onder gunstiger omstandigheden op het bord te krijgen. Dat is ook de essentie van openingstheorie. Het gaat niet alleen om het bepalen van het juiste plan, maar ook om een optimale uitvoering daarvan. Openingstheorie is een nooit eindigende zoektocht naar optimalisering.

Zwart moet zich nu om zijn pion op e5 bekommeren. Jarenlang werd gedacht dat **5...Lg4** 6.h3 h5!?! hiervoor een krachtige oplossing was, maar al vóór Fischer liet de Nederlandse meester Johan Barendregt zien dat deze spectaculaire actie geen weerlegging van 5.0-0 is. Weliswaar kan wit zich inderdaad beter niet op de h-lijn mat laten zetten met iets onnozels als 7.hxg4 hxg4 8.Pxe5?? Dh4, maar als

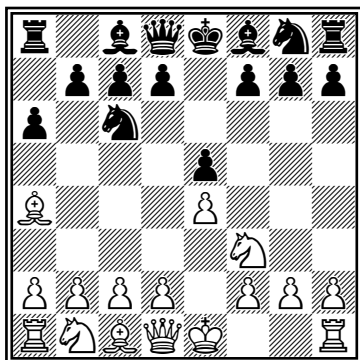
wel de vorming van een breed centrum met d2-d4 als een vlotte hergroepering van het paard met Pa3-c2 mogelijk maakt.

Doet zwart 6...Le6, dan moet hij zowel met 7.Pg5 als met 7.De2 rekening houden. De laatste zet heeft de tweeledige bedoeling 8.Pc4 en 8.Td1 gevolgd door d2-d4.

De stelling na 5...Dd6 6.Pa3 is sinds begin jaren negentig een van de belangrijkste van de hele Ruilvariant die hier heel duidelijk haar tactische, explosieve kant laat zien. De Ruilvariant heeft twee gezichten. Wie er het maximale rendement uit wil halen, moet zich zowel in de droge technische stellingen van 5...f6 6.d4 exd4 thuisvoelen als in de gevaarlijke tweesnijdende situatie na (bijvoorbeeld) 5...Dd6 6.Pa3.

4.Lb5-a4

4.Lb5-a4

Deze zet zou als motto kunnen hebben: ‘de dreiging is sterker dan de uitvoering’. Wit laat zich niet tot ruil op c6 verleiden en handhaaft de spanning.

Zwart kan nu met **4...b5** de witte loper van de diagonaal a4-e8 verjagen. Dit is de **Taimanovvariant**.

Ook het solide **4...d6** is een voor de hand liggende mogelijkheid. Dit is de **Neo-Steinitzvariant**.

Verreweg de meest gespeelde zet is echter **4...Pf6**. Op deze natuurlijke ontwikkelingszet is het grootste deel van de openingstheorie van het Spaans gebaseerd.

De aandachtige lezer zal opmerken dat de gambietzet **4...f5** niet in dit rijtje van zwarts belangrijkste zetten voorkomt, terwijl hij op de vorige zet (3...f5) nog met ere werd genoemd. Reden hiervoor is dat de reactie 5.d4 hier als veel gevaarlijker voor zwart wordt beschouwd dan na 3...f5. Omdat er nu geen witte loper meer op b5 staat, heeft 5...fxe4 6.Pxe5 Pxe5 7.dxe5 c6, wat na 3...f5 4.d4 een sterk antwoord is (zie blz. 50), geen zin. Speelt zwart 5...exd4, dan laat wit een misschien verrassend, maar voor dit stellingstype zeer typerend strategisch motief zien: het positionele pionoffer 6.e5. Hiermee bemoedigt wit de zwarte ont-

wikkeling (veld f6 wordt ontoegankelijk) en hoopt hij een sterk initiatief in handen te krijgen. Na bijvoorbeeld 6...Lc5 7.0-0 Pge7 8.Lb3 wordt zwart er pijnlijk aan herinnerd dat de zet f7-f5 ook nadelen heeft. Zijn koning heeft moeite om uit het centrum weg te komen.

TAIMANOVARIANT

4...b7-b5 5.La4-b3 Pc6-a5

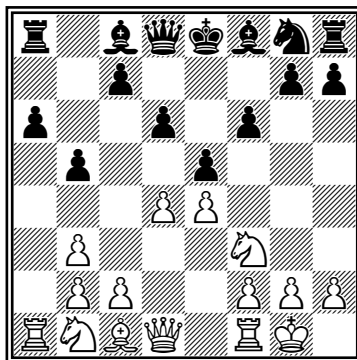
Het is deze gedurfde uitval die de zet 4...b5 een eigen gezicht geeft. Zwart grijpt zijn kans om de ‘Spaanse’ loper niet slechts te verdrijven, maar te elimineren.

6.0-0

De zwarte opzet heeft in wezen een strategische achtergrond, maar in eerste instantie is hij gebaseerd op twee tactische overwegingen. Ten eerste kan wit niet eenvoudig een pion winnen met **6.Pxe5** vanwege 6...Pxb3 7.axb3 Dg5 en zwart wint weer een pion terug. Daarnaast is het – voor aanvalsspelers – misschien aanlokkelijke stukoffer **6.Lxf7+ Kxf7 7.Pxe5+** geen weerlegging van 5...Pa5. Na het koelbloedige 7...Ke7 8.Pc3 Lb7 kan zwart de toekomst met vertrouwen tegemoet zien.

6...d7-d6 7.d2-d4 Pa5xb3 8.a2xb3 f7-f6

Dit is de diepere pointe van de Taimanovvariant: zwart handhaaft op een onorthodoxe, maar bijzonder stevige manier zijn pion op e5. Omdat wit geen loper van de witte velden meer heeft kan zwart het zich permitteren om de diagonaal a2-g8 te openen, iets wat anders niet zonder gevaar zou zijn, zoals we zojuist nog zagen in de variant 4...f5.

Wit heeft een grote ontwikkelingsvoorsprong, maar hij zal met geduld en inzicht te werk moeten gaan om werkelijk iets tegen de zeer solide zwarte stelling te bereiken.

Paul van der Sterren

De wereld van de schaakopening

Driedelige serie die alle schaakopeningen behandelt

Iedere schaker, van beginner tot gevorderde worstelt met de vraag welke opening hij moet kiezen. De meeste openingsboeken zijn gespecialiseerd en geven daar eigenlijk geen antwoord op.

Paul van der Sterren begint bij zet één en geeft een overzicht van alles wat in de loop der jaren aan openingstheorie bedacht is. In drie delen komen alle openingen aan bod, met veel aandacht voor uitleg en achtergronden.

Deze serie is geschikt voor iedereen die zijn kennis van schaakopeningen wil vergroten. Voor de beginner is het een introductie en voor de clubschaker een verhelderend overzicht. Een must voor iedere schaakliefhebber!

Deel 1 • 1.d2-d4

ISBN 978 90 4390 650 0

Deel 1 behandelt de belangrijkste openingen met de beginzet 1.d2-d4.

Met een voorwoord van Jan Timman.

Deel 2 • Flankspelen

ISBN 978 90 4390 770 5

Deel 2 gaat verder met de 1.d2-d4-openingen die buiten het bestek van deel 1 vallen, een groot deel van het boek is ingeruimd voor de zogenaamde Flankspelen en ten slotte worden ook de minder gangbare openingszetten toegelicht.

Met een voorwoord van Jan Nagel.

Deel 3 • 1.e2-e4

ISBN 978 90 4390 918 1

Deel 3 gaat over 1.e2-e4, wits meest populaire beginzet en het startpunt van zowel de oudste als van de meest actuele openingstheorie. Alle openingen die na 1.e2-e4 mogelijk zijn worden behandeld.

Met een voorwoord van Frits Wagenvoorde.

De wereld van de schaakopening

Introductie tot de openingstheorie

Deel 3 • 1.e2-e4

Iedere schaker, van beginner tot gevorderde, worstelt met de vraag welke opening hij moet kiezen. De meeste openingsboeken zijn gespecialiseerd en geven daar eigenlijk geen antwoord op.

Paul van der Sterren begint bij zet één en geeft een overzicht van alles wat in de loop der jaren aan openingstheorie bedacht is. In drie delen komen alle openingen aan bod, met veel aandacht voor uitleg en achtergronden.

Deel 3 gaat over 1.e2-e4, wits meest populaire beginzet en het startpunt van zowel de oudste als van de meest actuele openingstheorie. Alle openingen die na 1.e2-e4 mogelijk zijn worden behandeld.

Deze serie is geschikt voor iedereen die zijn kennis van schaakopeningen wil vergroten. Voor de beginner is het een introductie en voor de clubschaker een verhelderend overzicht. Een must voor iedere schaakliefhebber!

Met een voorwoord van Frits Wagenvoorde

Paul van der Sterren (1956) is grootmeester en tweevoudig Nederlands kampioen. Na 35 jaar is hij gestopt met wedstrijd-schaak maar geeft nog wel training aan talentvolle jeugdschakers. Van der Sterren was 20 jaar redacteur van schaakuitgaven en heeft daarnaast ook zelf diverse schaakboeken geschreven.

Tot deze serie behoren verder: Deel 1: 1.d2-d4 en Deel 2: Flankspelen.

TIRION SPORT

www.tirionuitgevers.nl

ISBN 978-90-4390-918-1

9 789043 909181